

ארון ה' בארץ פלשתים

"ויקחו פלשתים את ארון האלהים ויבאו אתו בית דגון ויציגו אתו אצל דגון. וישכמו אשדודים ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון ה', ויקחו את דגון וישבו אתו למקומו. וישכמו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון ה' וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתח" (שמ"א ה, ב-ד).

דומה שמשמעותה העיקרית של פרשה זו, "קורות ארון ה' בבית דגון", לא הובררה עדיין כל צורכה, והיא צריכה עיון.

טור-סיני¹ סובר, שקורות הארון בספר שמואל אינן אלא "ספורי נסים... בנויים ברובם על אגדות מקומיות. שכמה מהן... באות לבאר... שמותיהם של מקומות". לפי דעה זו אין לתור כאן אחר משמעות ומגמה, שכן בדרך-כלל אין רעיון מרכזי בילקוט מעשיות. ואולם דעה קיצונית זו של "אגדות אטיולוגיות", המונחות כביכול ביסודן של פרשיות מקיפות וחלקי ספרים במקרא,² כבר מתח עליה ביקורת קפדנית יחזקאל קריפמן.³ שהרי היא מוציאה משמעותן של פרשיות גדולות במקרא ונוטלת מן העולם תקופות מכריעות ומאורעות גדולים בהיסטוריה על סמך השערות והנחות, שהן לפרקים רחוקות מן המציאות וקרובות לדמיון. כנגד זה הגיוני ופשטני יותר אותו כלל שקבע שם טור-סיני: "יתר תולדות הארון... הם בעיקרם מעשי נסים המעידים על גבורת האל המסומל בו". ואף-על-פי-כן, גם כלל זה אינו תואם את הפרקים ד-ה בשמואל א, שכן תבוסת ישראל בנוכחות הארון ושבי הארון עצמו ודאי אינם "מעשי נסים המעידים על גבורה".⁴

על כורחך אתה אומר, שיש לסיפורים אלה משמעות אחרת. במשמעות האחרת כבר דנו

1 נ"ה טור-סיני, הלשון והספר, כך האמונות והדעות, ירושלים תשט"ז, עמ' 87 ואילך. לתמצית דעותיו בעניין זה עיי' : הנ"ל, "ארון", א"מ, א, ירושלים תש"י, טור 548. ביבליוגרפיה מפורטת של דבריו על נושא זה בשולי הערך שם.

2 גרסמן ואלט הם דובריה-מייסדיה של שיטת האגדות האטיולוגיות, ואחריהם הגדיל לעשות נות בפירושו הגרמני לספר יהושע. ראה: H. Gressmann, "Sage und Geschichte in den Patri-archenerzählungen", *ZAW*, 30 (1910), pp. 1-35; A. Alt, "Werden und Wesen des Alten Testament", *BZAW*, 66 (1936), p. 19; M. Noth, *Das Buch Josua (HAT)*, Tübingen 1953².

3 "ביקורת ההסבר האטיולוגי", בספרו: הסיפור המקראי על כיבוש הארץ, תל-אביב תש"י, עמ' 80.

4 שם, עמ' 83.

חוקרים שונים כגון בובר,⁵ סגל⁶ ואף כותב הטורים האלה.⁷ ואולם יש מקום להמשיך באותו מחקר, ולהתחקות במיוחד על המשמעות והמגמה שבמעשה פגישת ארון ה' ודגון. יחזקאל קויפמן⁸ סובר, כי הפרקים ד–ו בספר שמואל א הם "סיפורים עממיים", ובהם באה לידי ביטוי "השמחה התמימה העממית לאיד דגון אלהי הפלשתים ומפלתו המחפירה לפני ה'".⁹ בדומה לכך מסביר סגל:¹⁰ "בספור מעשי הארון בפלשת נימה של התול בערלים המגושמים הללו ומעין שמחה לאידם של הרשעים ששעבדו את ישראל".

אכן, סיפור הדברים פשוט ובהיר, ותוכנם אף הוא "תמים" ופשוט לכאורה: ה' נלחם כביכול עם דגון, מכניעו ומשפילו. מתוך כך למדו כנראה קויפמן וההולכים בעקבותיו, כי לפנינו סיפור "עממי תמים". הואיל וכך, מוסיף קויפמן הסבר¹¹ ברוח הנחתו: "אלהי הגויים הם אליילים, לדעת המקרא, הבלים וסכלות ואינם אלהים... בכל זאת אין אלהי הגויים הכלים בלבד... יש בהם טומאה... אלהים אינם, אבל... כעצמים בעלי כח טמיר וחשך... הם אנשי מלחמתו של ה'". האומנם סבור הכתוב שדגון הוא "עצם בעל כח טמיר וחשך"? דבר מעין זה לא נאמר כאן, לא בפירושו ולא ברמזו. יתר על כן, עצם ההנחה בדבר האופי "העממי התמים" של הדברים טעונה בדיקה קפדנית. חשובים מאוד לעניין זה דבריו של גויטיין:¹² "השפה בספר שמואל... בהירה ופשוטה... סיבת הדבר — או אולי צריך לומר סימן לדבר — היא ההשקפה הדתית הצלולה, שהיא פשוטה וברורה ואחדותית, שהיא בניגוד לחשיבה המיתולוגית המסובכת והמפוזרת. האמונה בייחוד הבורא היא המצרף שמתוכו עלתה גם הלשון של ספר שמואל ברורה וישרה".

האמונה בייחוד הבורא היא, בלא ספק, פשוטה מן האלילות ומן המיתולוגיה, אך אינה בשום פנים תמימה ועממית מהן. והוא הדין ללשון המשמשת כבואה לאותה אמונה. יש פשטות פרימיטיבית ויש פשטות נעלה, שמעבר לסיבוך, ולא תמיד קל להבחין ביניהן. מכל מקום, אפשר לשאול למשמעות הפרשה ולמגמתה, וספק גדול אם אמנם "השמחה לאיד הפרימיטיבית" (לאיד דגון, כדברי קויפמן, או לאיד הרשעים ששעבדו את ישראל, כדברי סגל) היא כאן המוטיב המרכזי. הרי הפרשה מספרת לא רק איד דגון והפלשתים, אלא גם אידם של ישראל, שהיתה בהם "מכה גדולה" ואבל גדול (ו, יט–כ).

בובר, במחקרו המקיף והמקורי "שמואל והשתלשלות הרשויות בישראל" כותב:¹³ "בעל סיפורנו, שחזה כנראה מבשרו את פגעי המלכות... שאל את עצמו את השאלה הנוקבת והחמורה למוצאה של המלוכה ולמטרתה, וענה על שאלתו בדרך אפית טהורה 'הן' ו'לאו' כאחד". בדבריו אלה הצביע בובר על כלל שכוחו יפה, בוודאי לא רק לבעיית המלוכה, אלא

5 מ' בובר, תורת הנביאים, תל-אביב תש"י, עמ' 59.

6 מ"צ סגל, ספרי שמואל, ירושלים תשכ"ד, עמ' מה בפסקה "הארון בארץ פלשתים".

7 במאמרי "אבן העזר", לקמן עמ' 96–102.

8 י' קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, ב, ירושלים–תל-אביב תש"ך, עמ' 351.

9 תולדות האמונה הישראלית, א, עמ' 278.

10 לעיל הערה 6.

11 הסבר זה נוגע לפרשה זו וגם לפרשיות אחרות דומות של ה' העושה שפטים באלוהי נכר; וראה שם.

12 ש"ד גויטיין, עיונים במקרא, תל-אביב תשי"ח, עמ' 99.

13 מ' בובר, דרכו של מקרא — עיונים בדפוסי סגנון בתנ"ך, ירושלים תשכ"ד, עמ' 236–237.

לספר שמואל ולספרים ההיסטוריוגרפיים כולם, היינו שהכתוב עונה על שאלות "בדרך אפית טהורה". נמצאנו למדים, שסיפורים מקראיים הם לעתים לבוש אפי לפתרון בעיה, לרעיון יסודי, להבעת דעה, לפולמוס וכיוצא בו. יתר על כן, נראה לי כי אפשר להוכיח, שדעות ורעיונות המובעים במופשט בספרי הנבואה והחכמה, מובעים לעתים במקביל להם בספרים ההיסטוריוגרפיים בלבוש סיפורי. מותר אפוא להניח, כי גם כאן, במעשה דגון, הסיפור נושא בחובו רעיון ומגמה, וכי יש באותה מגמה כדי לשמש גם מפתח להסברת המשך הפרשה של קורות הארון בארץ פלשתיים.

נראה, שיש לשים לב במיוחד לקורות היום השני: "והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון ה' וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתח רק דגון נשאר עליו" (ה, ד). הראש הנושא את החושים — עיניים, אוזניים, אף, פה, אינו נחוץ לו לדגון; אף כפות ידיים למותר הן לו. המפרשים התקשו בהבנת המלים: "רק דגון נשאר עליו".¹⁴ אבל הרי זו השלמה הגיונית של הרעיון הגנוז בדברים: אין לו לדגון שום צורך בידיים ובראש; הריהו אותו דגון גם בלעדיהם. המעשה המסופר כאן מביע אפוא את הרעיון, המשמש טענה עיקרית כלפי עבודת האלילים במקרא: "פה להם ולא ידברו, עינים להם ולא יראו, אזנים להם ולא ישמעו, אף להם ולא יריחון, ידיהם ולא ימישון" (תה' קטו, ה-ז; קלה, טז-יז). דגון, כיתר אלוהי הנכר, אינו אל, אף אינו "עצם בעל כח טמיר וחשוק". הוא אך צלם-גלם (Fetish) חסר חיות וחסר כל כוח ויכולת. טענה זו טוענים נביאי הכתב בתוכחות-זעם אירוניות על-פי דרכם,¹⁵ מזמורי תהלים בפסוקי שירה פולמוסית-אידיאית על-פי דרכם, ופרקנו בנוסח סיפורי על-פי דרכו. אכן, יש כאן נימה של היתול, כדברי סגל, אך לא "לערלים המגושמים" כי אם לדגון ולעבודת האלילים.

בפרשת ארון ה' בארץ פלשתיים גלומה אפוא טענה כלפי עבודת אלילים על-פי הדרך האפית, כשם שטוענות הנבואה והחכמה, היינו טענת פטישיזם. כידוע, דעתו של קויפמן היא, שהמקרא סבר לתומו כי כל אלוהי הגויים הם פטישים בלבד: "המקרא אינו יודע את תפיסת הפולחן האלילית כהוית... המקרא אינו יודע עבודת פסילים סמלית".¹⁶ לפי עניות דעתי, אף בסוגיה קשה זו מן הראוי לזכור כי יש פשטות שמעבר לסיבוך. מסתבר, שהמקרא יודע גם יודע כי יש מיתולוגיה וכי הפסילים אך מסמלים, כביכול, אלים מופשטים, אלא שהוא מתעלם מכל זה במתכוון ומתוך הכרה ברורה שהעיקר והיסוד בכל אלילות ובכל פולחן פסילים הוא פטישיזם. ואין כאן מקום להאריך ולמצות עניין זה, שהוא נושא נכבד בפני עצמו.

הנימה של היתול מורגשת גם בציון מקום הראש והכפות הכרותות ובהמשך הדברים

14 כשרוחה עדיין ההשערה המיושנת, כי דגון אליל הוא בדמות דג, תיקן ולהאזין: 'רק דגו נשאר'. ראה: J. Wellhausen, *Der Text der Bücher Samuelis*, Göttingen 1871, p. 58. לאגאורד הציע לתקן 'רק גור' (P. de Lagarde, *Prophetiae Chaldaicae*, Lipsia, 1872, p. 51), וכבר הציע סגל (ספרי שמואל, עמ' מו), שאין יסוד לתיקונים. ולשיטתנו אף אין צורך בהם, שכן הם משכשים את כוונת הכתוב.

15 עיין למשל: יש' מא, ו-ז; מד, ט-כ; יר' י, ג-טו; הושע ד, יב; יד, ד; מיכה ה, יב.

16 תולדות האמונה הישראלית, א, עמ' 283.

(פס' ה): "על כן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד עד היום הזה".¹⁷ איסור דריכה על המפתן, דליגה על המפתן ואמונות תפלות שונות על "קדושת המפתן" וייחודו היו רווחות במזרח הקדמון מאז ומקדם,¹⁸ ולא דווקא באשדוד ולא דווקא מאז היות שם הארון. הנביא צפניה הוכיח את הנתפשים למנהגי נכר: "ופקדתי על השרים ועל בני המלך, ועל כל הלבשים מלבוש נכרי, ופקדתי על כל הדולג על המפתן" (א, ח-ט). היה זה בעיני הכתוב אחד מגינוני עבודה זרה. צפניה שופך זעם תוכחתו על אותו מנהג, ואילו פרשתנו מחקלסת בו על-פי דרכה האפית-האירונית. אין כוונת הכתוב לומר כלל שזהו מנהג אשדודי ומקורו באותו מעשה, אלא אך להדגיש הדגשה אירונית, כי באשדוד נוסף טעם של ממש לאותו מנהג קדמון, נפוץ. אם מאמינים עובדי האלילים שהמפתן נתייחד למושב האל או למדרך רגלו, אפשר לכפור בכך והרי הם יכולים לדרוך על המפתן ללא חשש; אך באשדוד מצוי באמת מפתן אחד ש"נתקדש" וזכה ל"כבוד" מיוחד, שכן נתגלגלו אליו ראש דגון וכפות ידיו הכרותות. זהו כנראה פשוטו של הפסוק: "על כן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד".

גם את המשכה של הפרשה יש להסביר ברוח זו. לפי פשוטו של מקרא, לקו הפלשתים בעפולים (קרי: טחורים) ובעכברים (ה, ו; ו, ה). אסכולה של פרשנים גרמנים בני המאה התשע-עשרה¹⁹ סברה, משום מה, שאין כאן אלא מכה אחת: "עפולים" שהיא לדעתם המגפה המכונה Bubonic Plague, ובגרמנית: Pestbeulen, Bubonenpest. מגפה זו נפוצה על-ידי עכברים גנועים, והואיל והללו הם גורמי המחלה ומפיציה, שימשו צלמי עכברים סמל-אשם למגפה.²⁰ עפולים ועכברים דבר אחד הם לדעה זו. זוהי המציאות שביקש הכתוב לתאר במקורו. המקראות (ו, ד-ה; יא, יח) המדברים במכת עכברים בפני עצמה, שהשחיתה את הארץ (ואת יכולה), הם לדעת החוקרים הנ"ל "ממקור אחר", פרי עריכה מטעה.

סברה פרשנית זו אפשר שהיא תואמת את התגליות האפידמיולוגיות והפאתולוגיות של שלהי המאה התשע-עשרה,²¹ אבל היא מתעלמת ממגמת המקרא ומקטעת את רצף

17 היו מפרשים שעמדו על השאלה, כגון המלבי"ם המבאר: "'אל המפתן' לכל יטעו שהיתה מלחמה בינו ובין הארון... ולכן... נכרתו אל המפתן, לא אל צד הארון". כרם נראה לי, שיש לפרש את הדברים בהתאם לנעימה כללית של הסיפור ומתוך זיקה לפולחן המפתן הקדום, כפי שיבואר להלן.

18 עיין: H. C. Trumbull, *The Threshold Covenant*, New York 1896. המנהג רווח עד היום בקרב עמים ושבטים רבים, מהם פרימיטיביים ומהם תרבותיים. עיין: J. G. Frazer, *Folklore in the Old Testament, Studies in Comparative Religion, Legend and Law*, London 1923, pp. 313-323.

19 ראה: ולהאוזן (לעיל הערה 14), עמ' 62; וכן: A. B. Ehrlich, *Randglossen zur Hebräischen Bibel*, Band III, Leipzig 1910, p. 187. וההולכים בעקבותיהם. ועיין בפירושו של סמית לשמואל: H. Smith, *A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Samuel (ICC)*, Edinburgh 1899, p. 42.

20 לפי העיקרון Similia similibus הרווח בקרב עובדי אלילים מאז ועד היום. ראה: K. F. R. Budde, *Die Bücher Samuel (KHAT)*, Tübingen-Leipzig, p. 40. וכיו"ב אחרים מן האסכולה הנ"ל.

21 בצדק מפקפק סגל (ספרי שמואל, עמ' נ) בידע הפאתולוגי של כוהני פלשתים וקוסמיהם, שעמדו בכיכול כבר באותו זמן על הקשר שבין העכברים לבין המגפה כפי שנתגלה בתקופתנו. ראה גם:

הסיפור.²² קודם כל יש להטעים שוב, כי המקרא גופו מבחין בפירוש בין מכת העפולים לבין מכת העכברים "המשחיתים את הארץ" (ולא מפיצים מגפת העפולים). צלמי העכברים הם סמל-אשם למכת העכברים, ואילו סמל האשם לעפולים הם עפולי זהב (ו, ג-ה). יתור על כן, תרגום השבעים מוסיף בפרק ה פסוק ה בפירושו: "ותשרץ ארצם עכברים". בין שהיתה לעיני השבעים גירסה זו²³ ובין שזו (וכך מסתבר) תוספת פרשנית, הרי סברו השבעים גם הם, שבשתי מכות שונות הכתוב מדבר, עכברים לחוד ועפולים לחוד. גם לפי יוסף בן מתתיהו, מכת העכברים לחוד ("שהשחיתו את האדמה ולא חסו על כל צמח ועל כל פרי") ומכת העפולים לחוד.²⁴ לעומת כל המקורות הקדמונים הללו אין טעם להאמין בהשערות הפתלתולות בדבר "מקורות, תוספות, עריכה מטעה" וכל כיוצא באלה. המכה העיקרית היתה מכת העכברים, וחשיבות יתרה נודעת בעיניי זה למסורת הפרשנית שנשתמרה בפי יוסף בן מתתיהו: "עכברים שהשחיתו את האדמה ולא חסו על כל צמח ועל כל פרי". היה זה אפוא אסון חקלאי, פורענות שפגעה באדמה ויכולה.²⁵ זהו החוט המקשר שבין תחילת הפרק, "מפלת דגון", לבין המשכו — מכות ארץ פלשתים. כאן המקום לציין, כי הממצא ההיסטורי-הארכיאולוגי אינו מאשר כלל את ההשערה הפרשנית²⁶ שדגון היה אליל פלשתי בדמות דג, מיוחד כביכול לפלשתים יושבי חבל הים. זה-כבר הוכח²⁷ כי דגון היה אליל שמי-אכדי קדמון, שפולחנו רווח בארצות הפרת כאלף וחמש מאות שנה לפני מלחמת ישראל בפלשתים. העיר מארי על שפת הפרת כבר שימשה בתקופת האבות מרכז לפולחן דגון, ובאותה תקופה בערך חדר, כנראה, דגון לפאנתיאון הכנעני, שכן נמצאו בחפירות אוגריט מצבות שהוקדשו לדגון ואף בכתבי אוגריט לא נפקד שמו. פלשת היתה קצה התחום של התפשטות עבודת דגון, שלוחה רחוקה ומאוחרת. חשוב להדגיש, שאין לדגון ולדג ולא כלום. מסתברים יותר סימוכין בין דגון לדגן, שכן היה אליל זה — וזה עיקר להבנת פרשתנו — אל הצמיחה ותנובת האדמה. פילון איש גבל

נ"ה טור-סיני, "עכברים בערי פלשת", ספר סגל, ירושלים תשכ"ה, עמ' 72–76. לדעתו, מכת העכברים היא גורם עיקרי בפרשה.

22 ואמנם, כמה מן הפרשנים ההולכים בדרך זו הודו, שאינם רואים קשר כלשהו בין מעשה דגון שבתחילת הפרק לבין פרשת המכות שבהמשכו. לפיכך קטעו וניתחו את הפקק על-פי דרכם. עיין למשל: Ch. F. Kent, *Israel's Historical and Biographical Narratives*, New York 1918, p. 59. קנט מפירד בפשטות את מעשה דגון מעל הפרק בטענו שהוא "תוספת". ועיין גם בודה (לעיל הערה 20), עמ' 38, המקטע את הכתובים כדרכו, קיטוע מסובך ומפולפל.

23 O. Thenius, *Die Bücher Samuels erklärt*, Leipzig 1864, p. 22; A. Klostermann, *Die Bücher Samuelis und der Könige (SZ)*, München 1887, p. 17. כדעת

24 יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים ו, 3, מהד' שליט, א, עמ' 181.

25 שים לב לכיטויים "את אשדוד ואת גבוליה" (ה, ו), "המשחיתים את הארץ" (ו, ה), "אולי יקל את ידו מעליכם ומעל אליהם ומעל ארצכם" (שם).

26 כדעת רש"י, רד"ק, אברבנאל ואף כמה מראשוני החרשים.

27 עיין: W. F. Albright, *Archeology and the Religion of Israel*, Baltimore 1946, pp. 74, 106, 203.

מעיד, כי הפניקים האמינו שדגון התקין את המחרשה הראשונה, אף לימד באי עולם לגדל תבואות.²⁸

מעשה ברור הרעיון המברית את הפרק מתחילתו ועד סופו. בתחילה מספר הכתוב, כי ראש דגון וכפותיו נכרתו, "רק דגון נשאר", כלומר דגון (והוא הדין ליתר גילולי העמים) אינו אלא צלם-גלם ואינו נזקק לראש ולידיים. אחר-כך נאמר, כי ה' נגף את גבולות דגון דווקא בעכברים שהשמו את הארץ והשחיתו את יכולה, ללמדך כי אך שקר נחלו הפלשתים שדגון הוא כביכול אל האדמה ויכולה.

בצדק העיר סגל: ²⁹ "ומפני שדגון היה אלהי הדגן באה השחתת הארץ על ידי העכברים". אלא שיש להשיג על סיום דבריו ומסקנתם: "להוכיח להם שאלילים דגון אינו יכול להציל את דגן אדמתו מיד אלהי ישראל". אין הכתוב מתכוון להשוות שני אלים ולהצביע על החזק ביניהם, כי אם להכריז על אפסותו של דגון. נקודה חשובה זו אין להבחיר אלא מתוך רצף הפרשה כולה, בחינת תחילתו המוכיחה על סופו. הצד השווה בין ההתחלה לבין ההמשך הוא הקובע. כשם שאין דגון צריך לידיים ולראש כי אינו אלא גלם-חמר, כך אינו יכול להציל את האדמה ויכולה מידי העכברים. כי העכברים יצורים חיים הם, ואילו דגון אינו אלא צלם-גלם ללא רוח חיים. רמז לגלגני נוסף עולה בהדרגה מתוך רצף הכתובים: הפלשתים ביקשו להפגיש כביכול את דגון אלוהיהם עם האל "המנוצח" של ישראל. אך העלילה הופכת להתמודדות בין דגון ובין... העכברים, ולא עוד אלא שיד העכברים על העליונה. מוטיב זה של "העכבר החי טוב מן האליל או הענק המת" מצוי גם ביסוד דבריו של רבי שמעון בן אלעזר: "תינוק בן יומו חי אין צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים, אבל עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים, העכבר הוא סמל העלינות של החי הזעיר והנקלה על הפגר הנכבד והכביר.

אשר למכת העפולים, הרי אין היא תופסת מקום מרכזי ברצף הסיפור. מכל מקום, אין היא יחידה במינה בפרשתנו. כבר הצביע פנו יעקב, בפירושו הגדול לבראשית,³⁰ על הדמיון בין העפולים לבין החולי שפקד את אבימלך (בר', כ, יז-יח), ומסתבר כי גם "הנגעים הגדולים" של פרעה (שם יב, יז) היו מסוג זה,³¹ הרי זה עונש משמים על עצירה-חטיפה של נפש יקרה או כלי יקר בעיני ה'.

לפנינו אפוא פרשה של פולמוס עוקצני-אירוני עם האלילות. הטענה העיקרית המונחת ביסוד הסיפור וזהה עם הטענה העיקרית של הנבואה ושל מזמור הפולמוס: אלילות היא פטישיזם ותו לא. ברם, רמוזות כאן (כמו בנבואה ובחכמה המקראית) גם טענות נוספות נגד אמונות ודעות הרווחות בעולם האלילי, וממילא גם כמה אמיתות יסוד מונותאיסטיות.

H. W. Attridge and R. A. H. Oden Jr., *Philo of Byblos, The Phoenician History*, 28 Washington 1981, p. 53. וכן: מ"ד קאסוטו, "דגון", א"מ, ב, ירושלים תשי"ד, טורים 623-625 והביבליוגרפיה שם.

29 ספרי שמואל, עמ' נ (לפרק ו, ה). אמנם הוא מהסס ומביא תחילה את הפירוש האפידמולוגי, כפי הגדרתו (שם, עמ' מח) "הביאור הרציונליסטי".

30 B. Jacob, *Das erste Buch der Tora — Genesis*, Berlin 1934, p. 475

31 ראה: O. Proksch, *Die Genesis (KAT)*, Leipzig 1913, p. 96

וכבר עמדו חז"ל על עניין זה: "ריש לקיש אמר: אמרו (הפלשתים שובי הארון) זה נצוח וזה נוצח יבוא נצוח ויעבור לנצח. אמר להם הקב"ה אי אתם נכוין בפושרין, אלא ברותחין" וכו'.³² בפרק ד, פס' ח-ט מלמדנו הכתוב, לא בלי נימה של לגלוג, מקצת מאמונותיהם של פלשתים ודעותיהם: "אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה... התחזקו והיו לאנשים פלשתים... ונלחמתם". הפלשתים סבורים אפוא, כי אפשר להילחם באל אדיר – כמובן, בעזרתו של האל שלהם. הריהם קרובים אפוא לדעה האלילית הפרימיטיבית,³³ שמלחמה בין עמים היא מלחמה בין אלוהיהם, והמנצח הוא העם שאלוהיו ניצח את האל היריב. במישור זה של האלילות שוכנת גם ההשקפה כי לכל ארץ אל משלה, וכל אל שולט בתחום שלו. פרק ה ופרק ו רומזים, כי דגון אינו אל ואין לו שום תחום, ואילו אלוהי ישראל, שהוא אלוהים אמת לבדו, שולט הוא בכל התחומים, בארצות העמים ובארץ ישראל כאחת. מלחמה בין עמים אינה מלחמה בין אלים, כי לה' לבדו הכוח והממשלה, מידו המפלה לעמים ואף לישראל, ומידו הניצחון והישועה כי אין בלתו.

32 מדרש שמואל, פרשה יא, על הפסוק "ופלשתים לקחו את ארון ה'", וילקוט שמעוני, שמואל, רמז קג.

33 עובדי אלילים פחות פרימיטיביים לא סברו כך; בכתובת מישע (שורות 4-6) נאמר: "עמרי מלך ישראל ויענו את מואב ימן רבן כי יאנף כמש בארצה".